Asiantuntijalausunto Eduskunnan lakivaliokunnalle

Asia: HE 13/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnon laatija: PsT Julia Korkman, oikeuspsykologian dosentti (HY), erikoissuunnittelija (HEUNI), projektitutkija (osa-aikainen; oikeuspsykologian tutkimusryhmä LePÅ, Åbo Akademi), sekä eurooppalaisen oikeuspsykologiajärjestön EAPL seuraava puheenjohtaja (president-elect).

Keskeiset huomiot

Olen itse ollut osa asiantuntijaryhmää, joka asetettiin pohtimaan lakimuutosta ja valtaosin pidän esitystä hyvänä ja tärkeänä. Erityisen tärkeää on lain muuttaminen suostumusperustaiseksi. Otan tässä lausunnossa kantaa muutamaan seikkaan, jotka edelleen vaativat näkemykseni mukaan huomiota ja jossain määrin täsmentämistä. Erityisen tärkeänä pidän nuorten asemaa seksuaalirikoslaissa. Ehdotetussa muodossaan (kuten nykytilassakin), alle 18-vuotiaiden tekemiä, samaan kehitysvaiheeseen kuuluviin henkilöihin kohdistuvia tekoja, rangaistaan käytännössä huomattavan vakavammalla rikosnimikkeellä kuin aikuisten tekemiä vastaavia tekoja. Tämä on lasten oikeuksien näkökulmasta varsin vakava ongelma ja korostuu entisestään, kun rangaistukset lapsiin kohdistuvista rikoksista kiristyvät.

Lamaantuminen ja vapaaehtoisuus

Uhrin lamaantuminen tai jäätyminen huomioidaan esityksessä, mikä onkin tutkimusten valossa tärkeää. On esitetty, että merkittävä osuus uhreista kokee raiskaustilanteessa lamaantuvansa, minkä seurauksena aktiivinen vastustaminen koetaan mahdottomana[1]. Tukholman Karoliinisen instituutin tutkimukseen[2] mukaan, jopa 70% tutkimukseen osallistuneista uhreista kertoivat lamaantuneensa raiskauksen tapahtuessa siten, etteivät pystyneet liikkumaan tai muutoin vastustamaan tekijää.

Samaan tulokseen päädyttiin myös äskettäin tehdyssä suomalaisessa, isoon aineistoon perustuvassa tutkimuksessa liittyen raiskausuhrien kokemuksiin[3]. Suomalaisessa käynnissä olevassa tutkimuksessa, on noussut esille muitakin mielenkiintoisia tuloksia, joista yksi on se, että vaikka lamaantuminen selittää osin

[1] Marx, B.P., Forsyth, J.P, & Lexington, J.M. (2008). Tonic Immobility as an Evolved Predator Defense: Implications for Sexual Assault Survivors. doi:10.1111/j.1468-2850.2008.00112.x

[2] Möller, A., Söndergaard, H. P. ja Helström, L. (2017). Tonic immobility during sexual assault - a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression. Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica, 96(8), 932–938. doi:10.1111/aogs.13174

[3] Korjamo Riina (toim.) Seri-tukikeskusten asiakkaiden tausta, tukipalveluiden käyttö ja rikosprosessin eteneminen: Väliraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:69. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-350-0

sitä, ettei uhri taistele vastaan tai selvästi osoita, ettei ole vapaaehtoisesti mukana seksuaalisessa kanssakäymisessä, on toinen merkittävä syy tälle se, että uhri arvioi, että vastaan taisteleminen ei kannata. Tämä vastaa myös joitakin aiempia kansainvälisiä tutkimustuloksia. Esimerkiksi hollantilaisessa tutkimuksessa on todettu, että raiskauksissa uhrit saattavat myötäillä tekijää, jotta tilanne päättyisi mahdollisimman pian ja välttääkseen väkivaltaa[4]. Tämä kuitenkin on ristiriidassa raiskauksista erityisesti aiemmin vallinneiden stereotyyppisten käsitysten kanssa, minkä vuoksi uhri on saattanut jättää kertomatta osallisuudestaan poliisille tai tätä on saatettu tulkita uhria vastaisella tavalla oikeusprosessissa.

Suomalaisaineistossa yli puolet uhreista oli kieltänyt tekijää tai pyytänyt häntä lopettamaan, ja niin ikään yli puolet oli jossain vaiheessa tilannetta lamaantunut, vahvistaen näin aiemman ruotsalaistutkimuksen tuloksia. Noin kolmasosalla esiintyi päätös olla tekemättä mitään, jotta tapahtuma olisi nopeammin ohi tai ei tapahtuisi pahempaa. Näidenkin kotimaisten tulosten perusteella lakimuutos on paikallaan.

Uhrin aseman vahvistaminen

Yksi keskeinen tavoite seksuaalirikoslain uudistuksessa on uhrin aseman vahvistaminen. Lakimuutos yksinään ei riitä vastaamaan tähän, vaan oikeusprosessia on kehitettävä siten, että jokainen asianosainen kokee tulevansa kohdelluksi oikeudenmukaisesti ja asianomistajien kohdalla olisi varmistettava, ettei prosessi aiheuta enemmän haittaa kuin hyötyä. Suomalaistutkimuksessa (s. 75) kävi ilmi, että 70% HUS-seritukikeskuksen asiakkaista oli tehnyt rikosilmoituksen kokemastaan raiskauksesta. Niillä, jotka eivät rikosilmoitusta tehneet, tavallisimmat syyt olivat halu unohtaa tapahtunut (70%) ja pelko siitä, että *poliisitutkinta ja oikeusprosessi olisivat liian raskaita tai kielteisiä* (70%). Muita tavallisia syitä olivat häpeä, pelko että tulisi itse syyllistetyksi tai se, ettei poliisi kunnioittaisi uhria.

Tällä hetkellä meillä ei ole esimerkiksi vaatimusta siitä, että raiskausrikoksia tutkivilla poliiseilla olisi erityiskoulutus. Tämä olisi ehdottoman tärkeää, jotta voitaisiin varmistaa uhrisensitiivinen ja mahdollisimman laadukas rikostutkinta. Lisäksi asianosaisia palvelisi ja oikeusprosessia parantaisi se, jos raiskausrikosten tutkinnassa säännönmukaisesti tallennettaisiin esitutkintakuulustelut, jotta niihin voitaisiin *tarvittaessa* palata oikeudenkäynnissä (n.k. videoitu kuulustelu, eli video ei korvaisi asianomistajan kuulemista oikeudessa mutta siitä voisi tarkistaa mitä esitutkinnassa on käynyt ilmi). Tähän on useita syitä[5], mutta kaksi keskeisintä ovat se, että uhri ehtii unohtaa valtaosan yksityiskohdista pitkän prosessin aikana[6] ja se,

[4] Helsingin Sanomat 2018: https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005748624.html
Alkuperäistutkimus: De Zutter, A.W.E.A., Horselenberg, R, & van Koppen, P. (2016). Distinguishing true from false allegations of rape. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context,* http://dx.doi.org/10.1016/j.ejpal.2016.02.002

[5] Joita käyn tarkemmin läpi aiemmin toimittamassani lausunnossa 15.10.2021 https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_133+2021_asiantuntijalausunnot.aspx

[6] Westera, N., Kebbell, M. & Milne, B. Losing two thirds of the story. A comparison of the video recorded police interview and live evidence of rape complainants. *Criminal Law Review,* 2013: https://researchportal.port.ac.uk/portal/en/publications/losing-two-thirds-of-the-story-a-

että uhria on omiaan kuormittamaan merkittävissä määrin tieto siitä, että hänen täytyy aktiivisesti pitää kokemansa raiskauksen kaikkia yksityiskohtia mielessään, usein jopa vuosia jatkuvan rikosprosessin ajan.

Lapsiin kohdistuva netin välityksellä tapahtuva seksuaaliväkivalta

Tänä päivänä valtaosa lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista tapahtuu osin tai kokonaan netissä. Uuden tutkimusnäytön perusteella tiedetään, että netin välityksellä tapahtuva seksuaaliväkivalta voi olla yhtä vakavaa ja joissain tapauksissa jopa vakavampaa uhrin näkökulmasta kuin fyysisesti samassa tilassa tapahtuva seksuaaliväkivalta[7] - kärsimystä ei siis määrittele se, tapahtuuko rikos fyysisesti samassa paikassa vai netin välityksellä. Vakavimmissa nettitapauksissa, uhria saatetaan saada penetroimaan itseään jopa hyvinkin kivuliaasti. Lasta saattaa itse tapahtuman lisäksi ahdistaa se, että hänestä on, tai saattaa olla, video- ja/tai kuvamateriaalia netissä, jota voi olla mahdotonta saada pois. Lisäksi, ja vielä korostuneemmin kuin muissa seksuaalirikoksissa, uhri saattaa syyllistää itseään. Verkossa tapahtuvia seksuaalirikoksia ei kuitenkaan ruotsalaistutkimusten vielä tunnisteta niin haitallisina kuin ne tosiasiassa on[8].

Nuorten asema seksuaalirikoslaissa

Meillä on kansainvälisesti verrattuna varsin korkea suojaikäraja. Suojaikärajaa nuoremmillakin on kuitenkin jo jonkin verran suostumuksellisia seksuaalisuhteita. Ehdotuksen mukaan näitä ei olisikaan tarkoitus rangaista, mikä on hyvä. Tutkimusten mukaan melko iso vähemmistö alle 16-vuotiaista ovat jo seksuaalisesti aktiivisia[9] ja kokemusten mukaan näistäkin tehdään jossain määrin rikosilmoituksia poliisille.

Tällä hetkellä kaikilla lasten ja nuorten kanssa työskentelevillä henkilöillä on lastensuojelulain mukaan velvollisuus ilmoittaa, jos heidän tietoonsa tulee syy epäillä lapseen kohdistuvaa seksuaalirikosta. Käytännössä on kuitenkin epäselvyys siitä, tuleeko aina ilmoittaa, jos saa tietoonsa, että alle 16-vuotias on seksuaalisuhteessa (15 vuotta täyttäneen kanssa) vai voiko jättää ilmoittamatta, jos oman arvion mukaan kyse on samaan kehitysvaiheeseen kuuluvien nuorten suostumuksellisesta suhteesta. Kysymys on vaikea, sillä tapaukset ovat keskenään erilaisia, ja nuorten kehitys on yksilöllistä eikä tarkkoja ikärajoja tai -eroja ole mahdollista antaa. Kuitenkin tulisi huomioida, että nuorilla on myös oikeus toteuttaa seksuaalisuuttaan ja että rikostutkinta voi olla merkittävästi kuormittava kokemus silloinkin, kun se ei johda syytteeseen tai tuomioon. Nuori joutuu esitutkinnassa kertomaan kenties ensimmäisestä seksuaalikokemuksestaan tietäen, että huoltajilla on oikeus nähdä

comparison-of-the-videorecorded-police-interview-and-live-evidence-of-rape-complainants(09c7a3eb-0385-4ac2-8218-bbb404762457).html

[7] Joleby, M. (2020): https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.606218/full

[8] Katso ruotsalaistutkija, PsT Malin Jolebyn haastattelu, joka tiivistää hyvin asiaa: https://www.gp.se/nyheter/g%C3%B6teborg/forskare-sexuella-%C3%B6vergrepp-p%C3%A5-n%C3%A4tet-lika-allvarliga-som-i-verkligheten-1.31003866

[9] Finsex-tutkimuksen (2015) mukaan, alle 16–vuotiaana ensimmäisessä yhdynnässään oli naisista ollut noin 30 % ja miehistä vajaa neljäsosa. Naisista joka toinen ja miehistä noin 40 % oli ollut yhdynnässä alle 17– vuotiaana. Tavallista on, että naiset ilmoittivat kumppaninsa olleen jonkin verran heitä vanhempia.

kuulustelun tai siitä tehdyn tallenteen. Rajoitussäännöksen tulkinta käytännössä siten, että se on lasten edun mukainen ja yhteneväinen ympäri Suomea vaatii koulutusta ja myös yhtenäistä linjanvetoa eri poliisien ja syyttäjien keskuudessa esimerkiksi sen suhteen, mitä on lähtökohtaisesti pidettävä merkittävänä ikäerona. Tälle esitys antaa mielestäni hyvän pohjan, esittäen, että 15-vuotiaan kohdalla voidaan katsoa suostumuksellisen suhteen olevan mahdollinen, vaikka ikäero olisi enintään viisi vuotta, mutta että ikäero olisi pienempi asianomistajan ollessa nuorempi.

Alle 18-vuotiaiden tekijöiden asema

Nuoret ovat vasta kehittymässä älyllisesti, seksuaalisesti ja tunnetaidoiltaan ja ensimmäisiin seksuaalikokemuksiin saattaa kuulua hämmennystä ja tietämättömyyttä. Verrattuna aikuisiin, heillä on kehityksensä puolesta vähemmän kokemusta ja kykyä säädellä käyttäytymistään. Kuitenkin alle 18-vuotiaiden tekijöiden uhrit ovat aikuisiin tekijöihin verrattuna huomattavan useammin alle 16-vuotiaisia ja näin ollen seksuaalirikostuomiolla voi olla alaikäiselle tekijälle vakavammat seuraukset kuin täysi-ikäiselle. Lakimuutoksen myötä ja rangaistuksia kiristettäessä entisestään, tämä ongelma saattaa entisestään korostua. Esimerkiksi, jos 15-vuotias, joka saa taivuteltua toisen 15-vuotiaan harrastamaan seksiä, tuomittaisiin lapsiraiskauksesta, kun taas aikuinen, joka syyllistyy vaikkapa 16-vuotiaan raiskaukseen, tuomittaisiin vähemmän vakavasta rikoksesta, olisi tilanne kehityspsykologisesti katsottuna kohtuuton. Vaikka nuori saisi niin kutsutun nuorisovähennyksen, on itse rikosnimike hyvin vakava ja sillä on kauaskantoisia seurauksia nuoren elämään ja esimerkiksi uravalintamahdollisuuksiin.

Näin ollen pitäisi voida arvioida alle 18-vuotiaiden seksuaalirikokseen syyllistyneiden lasten tekoja erillään aikuisten tekemistä teoista. On ongelmallista, että tekijän itse ollessaan lapsi ja kohdistavan teon samaan kehitysvaiheeseen kuuluvaan lapseen, hän syyllistyy esim. lapsiraiskaukseen eikä raiskaukseen, siinä missä 50-vuotias, joka raiskaa 16-vuotiaan syyllistyisi ”pelkkään” raiskaukseen. Uhrin näkökulmasta lienee merkityksellisempää se, että hän tulee kuulluksi ja hänen kokemansa vääryys ymmärretään kuin se, millä rikosnimikkeellä tekijää tuomitaan[10].

Lasta seksuaalisesti esittävän kuvan hallussapitoon liittyen (21§) todettakoon, että ilmiö saattaa pitää sisällään keskenään varsin erilaisia tapatuksia.

Käytännössä voi olla tilanteita, jossa nuori saa kaveriltaan kuvan toisesta nuoresta ja säilyttää sen puhelimellaan lyhyen aikaa ja joutuu tästä rikosprosessiin samankaltaisesta teosta kuin aikuinen, joka tietoisesti on kerännyt runsaasti vakavaa seksuaaliväkivaltaa esittävää materiaalia. Ilmiönä nämä ovat kuitenkin hyvin erilaisia.

On myös tärkeä huomioida niin kutsuttu ”sexting” eli seksuaalisävytteisten viestien lähettäminen, on nuorten keskuudessa yleistä. Näidenkin tilanteiden erottelu

[10] Tästä ei kuitenkaan ole tietääkseni juuri lasten kokemiin seksuaalirikoksiin koskevaa tutkimusnäyttöä, eli kyseessä oma arvioni.

seksuaalirikoksista voi olla mutkikasta ja olisi tärkeää, että vaikka seksuaalikuvien levittäminen pidetään syystä vakavana, voisi nuorten kohdalla pohtia muunlaisia toimenpiteitä kuin rikosprosessi mikäli tekoa vaikuttaa selittävän nuoren ymmärtämättömyys / huolimattomuus. Tässä nostaisin esille esityksen huomion siitä (s 129), että tekijän ollessa alle 18-vuotias, voisi joissain tapauksissa olla syytä arvioida, onko perusteita luopua toimenpiteistä. Äsken julkaistussa Lapsirikostutkinnan käsikirjassa[11] on ohjeistettu toimista tilanteissa, joissa epäillään lievää pahoinpitelyä mutta joissa kokonaisarvio ja lapsen etu huomioiden arvioidaan, ettei rikosprosessi ole tarkoituksenmukainen. Ohjeistuksissa annetaan muita välineitä käsitellä tilannetta. Samankaltaisia ohjeistuksia tulisi miettiä suhteessa nuorten välisiin, vähemmän vakaviin tilanteisiin, jotta voidaan reagoida niihin toimilla, joilla voidaan tukea nuorten tulevaa kehitystä suotuisasti (mitä rikosprosessi tai -tuomio ei välttämättä itsessään tee).

Lopuksi

Lakimuutos edellyttää laajaa kouluttamista niin oikeusprosessin eri toimijoille kuin aivan erityisesti tavallisille kansalaisille. Koulun rooli on tässä keskeinen nuorten itsensä osalta, mutta seksuaalikasvatusta täytyy pohtia siten, ettei kouluttaminen jäisi yksittäisten opettajien vastuulle vaan yhteistä, laadukasta materiaalia on toteutettava ja näin varmistaa, että aivan jokaisella suomalaislapsella on ennen murrosikää tiedossa selvästi se, mitä tarkoitetaan suostumuksella ja miten siitä voi varmistua. Meillä on runsaasti tutkimusnäyttöä siitä, että mitä enemmän nuori tietää seksuaalisuudesta, sen turvallisemmin hän käyttäytyy. Uuden lain myötä on myös varmistettava, ettei ole olemassa riskiä, että rikokseen syyllistyy nuori tietämättömyyttään (esim. kuvien levittäminen). Tätä ei voida pitää erillisenä asiana suhteessa lakimuutokseen, vaan sitä on pidettävä osana tätä muutosta.

Kunnioittavasti, Helsingissä 14.3.2022

Julia Korkman

[11] https://poliisi.fi/documents/25235045/33939256/K%C3%A4sikirja-lapsiin-kohdistuvien-v%C3%A4kivalta-ja-seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf/01b971f6-8ebb-eb54-dd97-6c1663d616b3/K%C3%A4sikirja-lapsiin-kohdistuvien-v%C3%A4kivalta-ja-seksuaalirikosten-tutkintaan-web.pdf?t=1642679496880